

Κείμενα Οικονομικής & Διεθνοπολιτικής Ανάλυσης
κ-ΟιΔΑ

2020-3

**Το Καστελόριζο ως αντικείμενο της
Ελληνοτουρκικής διένεξης.**

Ανδρέας Στεργίου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Το Καστελόριζο ως αντικείμενο της Ελληνοτουρκικής διένεξης.

Ανδρέας Στεργίου¹

**Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**

Εισαγωγή

Η πρόσφατη κινητοποίηση των Ελληνικών και Τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή πέριξ του Καστελόριζου που δίκαια απασχόλησε έντονα την κοινή γνώμη καθώς ενείχε το κίνδυνο ενός θερμού επεισοδίου, επανάφερε στην επικαιρότητα το ζήτημα της επισφαλούς γειτνίασης με την Τουρκία της εύθραυστης αρχιτεκτονικής ισχύος στην περιοχή. Το αξιοπερίεργο είναι ότι παραλίγο εμφάνιση θερμού επεισοδίου ξεκίνησε από μια κλασική πρακτική στο διεθνές δίκαιο και στις διεθνείς σχέσεις όμορων στη θάλασσα χωρών, την έκδοση NAVTEX. Οι NAVTEX είναι αγγελίες προς ναυτιλλομένους και αφορούν διάφορες πληροφορίες που πρέπει να γνωρίζουν όσοι ταξιδεύουν στις θάλασσες. Ενημερώνουν για στρατιωτικά γυμνάσια, ποντίσεις καλωδίων και άλλα που δεν πρέπει να παρεμποδίζονται από άλλες δραστηριότητες. Κανονικά ανακοινώνονται αρκετές ημέρες πριν για να ενημερωθούν εγκαίρως τα πλοία που βρίσκονται στην επίμαχη περιοχή. Η Τουρκία δεν ακολουθεί αυτή την πρακτική καθώς συνήθως αιφνιδιάζει την Αθήνα με προφανή στόχο να ελέγξει τα αντανακλαστικά της Ελλάδος και ιδίως την ετοιμότητα των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Σε σχέση με το ακριτικό Καστελόριζο περιπτεύει μάλλον η υπόμνηση ότι είναι ένα από εκείνα τα νησιά τα οποία τα τελευταία χρόνια απασχολούν την κοινή γνώμη ως ένα από τα πιο σοβαρά επίδικα της Ελληνοτουρκικής διαμάχης. Δεδομένης της γενικότερης αναθεωρητικής στάσης της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και του ευαίσθητου ζητήματος των υδρογονανθράκων, η κοινή γνώμη έχει σχηματίσει την εντύπωση ότι υφάρπει μια σύγκρουση για τα ενεργειακά κοιτάσματα της περιοχής παρόλο που πέριξ του Καστελορίζου δεν έχουν, μέχρι στιγμής, διακριβωθεί οποιαδήποτε κοιτάσματα υδρογονανθράκων. Το νομικό καθεστώς του νησιού, ωστόσο, σε μια μελλοντική διευθέτηση των θαλάσσιων συνόρων θα μπορούσε να εγείρει πολύ σοβαρές διενέξεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στο παρόν κείμενο θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τους λόγους για τους οποίους το Καστελόριζο δύναται να αποτελέσει αιτία σοβαρών διαφωνιών με άμεση επίπτωση στα κυριαρχικά δικαιώματα των δύο χωρών.

¹ Μια πιο συνοπτική εκδοχή του κειμένου δημοσιεύθηκε στο Περιοδικό Ιστορία Εικονογραφημένη τον Φεβρουάριο του 2020.

Οι πρόνοιες του Διεθνούς Δικαίου για τα Νησιά

Είναι πλέον ευρέως γνωστό ότι σύμφωνα με τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 (Μοντέγκο Μπέι) ότι τα νησιά έχουν και υφαλοκρηπίδα εντός των οποίων το κράτος έχει το αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης του βυθού και του υπεδάφους της υπερκείμενης θάλασσας (εκμετάλλευση υδρογονανθράκων ορυκτού πλούτου κλπ.) και ασκεί αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα παρόμοια με την άσκηση δικαιωμάτων επί χερσαίου εδάφους αλλά και Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ).

Η ΑΟΖ παρουσιάζει μια νέα ζώνη δικαιοδοσίας, πέραν των χωρικών υδάτων που παρέχει προστιθέμενη αξία στην ήδη υπάρχουσα δυνατότητα του παράκτιου κράτους να εκμεταλλεύεται το θαλάσσιο πλούτο του βυθού και του υπεδάφους, μέσω του θεσμού της υφαλοκρηπίδας, με την προσθήκη μίας οριζόντιας στήλης νερού και την επιφάνεια της θάλασσας. Η συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά κυρίως τις αλιευτικές δραστηριότητες και την φυσικών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από τα θαλάσσια κύματα και τον άνεμο μέσω τοποθέτησης ανεμογεννητριών. Ο θαλάσσιος βυθός και οι ζώνες του υπεδάφους διέπονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την υφαλοκρηπίδα, όπως αυτές προσδιορίζεται ρητά στην παράγραφο 3, άρθρο 56 της Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας. Το θεσμικό καθεστώς της υφαλοκρηπίδας δεν αντικαθίσταται μετά τη θέσπιση της ΑΟΖ, αλλά εξακολουθεί να αποτελεί την ισχύουσα νομική βάση που αφορά την εκμετάλλευση του θαλάσσιου υπεδάφους.

Σε αντίθεση με την υφαλοκρηπίδα, η οποία υφίσταται ως «φυσικό δικαίωμα» κάθε παράκτιου κράτους, κάθε κράτος θα πρέπει να προβεί σε διακήρυξη ώστε να οριοθετήσει την ΑΟΖ του. Από την στιγμή που το κράτος διακηρύσσει τη βούλησή του να οριοθετήσει ΑΟΖ, αποκτά όλα τα δικαιώματα που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο σε μια θάλασσα ζώνη που εκτείνεται 200 μίλια από την ακτή υπό την προϋπόθεση ότι η έκταση της θάλασσας στη συγκεκριμένη περιοχή προσφέρει αυτή τη δυνατότητα. Παρόλο που η Διεθνής Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας ορίζει το δικαίωμα άσκησης δικαιωμάτων και δίνει δικαιώματα εκμετάλλευσης μέχρι τα 200 ναυτικά μίλια από την ακτογραμμή του συγκεκριμένου κράτους, επιβάλλεται η διεξαγωγή διαπραγματεύσεων σχετικών με την οριοθέτηση των θαλάσσιων συνόρων με τα γειτονικά κράτη (συμπεριλαμβανομένων και των παράκτιων κρατών που βρίσκονται λιγότερο από 400 ναυτικά μίλια μακριά)

Εάν αυτό δεν καταστεί δυνατόν μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, τότε αυτά μπορούν είτε προσφύγουν στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης (International Court of Justice) είτε στο Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας (International Tribunal for the Law of the SEA-ITLOS) που εδρεύει στο Αμβούργο και δημιουργήθηκε το 1996 κατ' εντολή του άρθρου 287 της Σύμβασης των Η.Ε. για το Δίκαιο της Θάλασσας (η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994).

Το δικαστήρια αυτά αποφαινόνται όμως με ποικίλα κριτήρια. Για παράδειγμα, η ύπαρξη νήσων μικρού μεγέθους, αναλόγως της θέσης τους και του μήκους των ακτών τους σε σχέση με ακτές ξένων κρατών, μπορεί να μη ληφθεί καθόλου υπόψη κατά την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών ή να τους αποδοθούν εκτάσεις ΑΟΖ/Υφαλοκρηπίδας πολύ μικρότερες από ότι θα δικαιούνταν με βάση τη μέθοδο της γραμμής ισαπόστασης/μέσης γραμμής.

Το 2009 το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αποφάνθηκε στην περίπτωση της διαμάχης μεταξύ Ρουμανίας και Ουκρανίας για την υφαλοκρηπίδα της νήσου Serpent της Ουκρανίας συναινετικά. Η Ουκρανία κέρδισε το 20,7 της θαλάσσιας ζώνης που όμως περιλαμβάνει ένα επίμαχο κοίτασμα φυσικού αερίου από το οποίο υπολογίζεται ότι μπορούν να αντληθούν περίπου 100 δις. Κυβικά φυσικού αερίου. Το δικαστήριο δεν αποφάνθηκε περί κλειστής ή ημικλειστής θάλασσας, όπως ισχυρίζονται οι Τούρκοι ότι συμβαίνει στο Αιγαίο αν και αφορά τη Μαύρη Θάλασσα που είναι και αυτή κλειστή θάλασσα.

Άλλη περίπτωση αποτελούν τα βρετανικά Νησιά της Μάγχης (Channel Islands), η επίδραση των οποίων εξετάστηκε από το International Court of Justice ICJ κατά την οριοθέτηση μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας το 1977. Η παράγραφος 199 της απόφασης οριοθέτησης αναφέρει: Η παρουσία των Νησιών της Μάγχης πλησίον της Γαλλικής ακτής, εάν αφεθεί να διαφοροποιήσει την πορεία της μέσης γραμμής διαμέσου της Μάγχης, δημιουργεί μια ριζική παραμόρφωση του ορίου παράγοντας ανισότητα. Η κατάληξη ήταν το ICJ να μη λάβει υπόψη τα νησιά της Μάγχης κατά τον καθορισμό των ορίων της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας και να τους αποδώσει απλώς μια ζώνη υφαλοκρηπίδας εύρους 12 ναυτικών μιλίων στα βόρεια και δυτικά τους. Τους έδωσε δηλαδή μερική επήρεια στην οριοθέτηση.

Το ίδιο έγινε και στην απόφαση του ITLOS (του δικαστηρίου του Αμβούργου) για την οριοθέτηση μεταξύ Μπανγκλαντές – Μυανμάρ το 2012, όσον αφορά στην επίδραση του Νησιού του Αγίου Μαρτίνου (St. Martin's Island) που ανήκει στο Μπανγκλαντές και βρίσκεται μπροστά από την ηπειρωτική ακτή της Μυανμάρ. Η απόδοση επήρειας στο Νησί του Αγίου Μαρτίνου κατά την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και της Υφαλοκρηπίδας θα είχε ως αποτέλεσμα μια γραμμή η οποία θα εμπόδιζε την προβολή προς τη θάλασσα της ακτής της Μυανμάρ με τρόπο που θα προκαλούσε μια αδικαιολόγητη παραμόρφωση της οριοθετικής γραμμής.

Η περίπτωση του Καστελόριζου

Το Καστελόριζο και τα γύρω ελληνικά νησάκια ανήκουν διοικητικά στα Δωδεκάνησα που αποδόθηκαν εν συνόλω στην Ελλάδα το 1947 με τη Συνθήκη των Παρισίων. Διεθνείς Οργανισμοί όπως ο Διεθνής Υδρογραφικός Οργανισμός, οι χάρτες του οποίου χρησιμοποιούνται

αποκλειστικά για λόγους διευκολύνσεως της ναυσιπλοΐας και συντονισμού στην έκδοση χαρτών και στη διεξαγωγή υδρογραφικών ερευνών, χωρίς περαιτέρω νομικές προεκτάσεις, το Καστελόριζο βρίσκεται εκτός Αιγαίου, στη Μεσόγειο. Από το 2009 και μετά, και αφού μεσολάβησαν σχετικές αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων, η Άγκυρα ισχυρίζεται ότι το σύμπλεγμα του Καστελόριζου και τα πέριξ νησιά θα πρέπει να αντιμετωπισθούν διακριτά από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου.

Σε αυτή την περίπτωση, βάσει των πρόσφατων νομολογιών γύρω από την επήρεια νησιών που παρουσιάστηκαν ήδη, το Καστελόριζο είναι σε δυσμενή θέση, καθώς απέχει ελάχιστα από τις πολύ μεγαλύτερου μήκους τουρκικές ακτές και ταυτόχρονα βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τις αντίστοιχες φίλιες.

Η πάγια, επίσημη ελληνική θέση είναι ότι το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας είναι ανοιχτό και οφείλει να διακανονισθεί, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των δύο χωρών οφείλει ωστόσο να πραγματοποιηθεί σε όλο το εύρος της, από τη Θράκη μέχρι το Καστελόριζο.

Εφόσον η Τουρκία ζητήσει από Διεθνές Δικαστήριο να αποδοθεί ΑΟΖ/Υφαλοκρηπίδα στο Καστελόριζο, θα ισχυριστεί πως με αυτό τον τρόπο θα εμποδίζεται η προβολή προς τη θάλασσα των νότιων ακτών της, κατά την ορολογία του ITLOS αναφορικά με το Νησί του Αγίου Μαρτίνου. Καθώς κάθε περίπτωση είναι μοναδική για τα Διεθνή Δικαστήρια δεν μπορεί να αποκλειστεί τελεσίδικα καμία δυνητική έκβαση, αλλά η απόδοση ΑΟΖ/Υφαλοκρηπίδας στο Καστελόριζο, έστω και περιορισμένης έκτασης, είναι μη συμβατή με το σκεπτικό άλλων αποφάσεων, θα πρέπει μάλλον να θεωρείται απίθανη.

Για το λόγο αυτό στις 14 Ιανουαρίου 2015 η Ελλάδα κατέθεσε μια δήλωση στα Ηνωμένα Έθνη που συμπληρώνει τη δήλωση, στην οποία είχε προβεί το 1994 σχετικά με την αποδοχή της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Με τη νέα δήλωση, η Ελλάδα εξαιρεί από την δικαιοδοσία της Χάγης δύο κατηγορίες διαφορών: 1) Οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με στρατιωτικές δραστηριότητες και μέτρα που λαμβάνονται από την Ελληνική Δημοκρατία για την προστασία της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας, για σκοπούς εθνικής άμυνας, καθώς και για την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας. 2) Οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με τα σύνορα της Ελλάδας ή εδαφικής κυριαρχίας, συμπεριλαμβανομένων των διαφορών για το εύρος και τα όρια της αιγιαλίτιδας ζώνης και του εθνικού εναερίου χώρου. Έτσι εάν η Τουρκία προσφύγει μονομερώς στην Χάγη και η Ελλάδα κρίνει ότι θίγονται θέματα εθνικού συμφέροντος, η Ελλάδα μπορεί να αποσύρει τη δική της δήλωση αναγνώρισης μέσα σε 12 μήνες.

Ταυτόχρονα, μια ημέρα αργότερα, στις 15 Ιανουαρίου 2015, η Ελλάδα κατέθεσε άλλη μια δήλωση στον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο της Σύμβασης του Δίκαιου της Θάλασσας, με την οποία εξαιρεί το Διεθνές Δικαστήριο Δίκαιου Θάλασσας, που εδρεύει στο Αμβούργο, από την επίλυση των διαφορών, που σχετίζονται με την οριοθέτηση

θαλασσίων ζωνών. Θαλάσσιες Ζώνες: Εσωτερικά ύδατα, Αιγιαλίτιδα Ζώνη (ή χωρικά ύδατα), Συνορεύουσα Ζώνη, Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, Υφαλοκρηπίδα.

Πέρα από αυτό, με βάση αυτές τις νομολογίες η Τουρκία έχει προβεί σε μια καινοφανή ερμηνεία του διεθνούς δικαίου για ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο που αγνοεί όλα τα νησιά, ακόμη και του μεγέθους της Κρήτης και της Κύπρου και η οποία στερείται προφανώς τόσο νομικής όσο και, σε κάποιο βαθμό, λογικής υπόστασης. Η δε πρόσφατη συμφωνία Λιβύης-Τουρκίας που εδράζεται στην πάγια Τουρκική επιχειρηματολογία περί έλλειψης επήρειας των νησιών στη χάραξη της ΑΟΖ διαστρέφει σε μεγάλο βαθμό και τη Γεωγραφία αφού, μόνο ένα μικρό τμήμα της Λιβύης βρίσκεται απέναντι από τις Τουρκικές ακτές. Η τουρκική επιχειρηματολογία θα είχε κάποια βάση, όχι τέτοια που να δικαιολογεί τις Τουρκικές διεκδικήσεις αλλά σε κάποια σχέση με τις γενικότερες πρόνοιες του διεθνούς δικαίου, αν εδραζόταν σε συμφωνία για τον καθορισμό θαλάσσιων συνόρων μεταξύ Τουρκίας και Αιγύπτου όπως έχει κατ' επανάληψη επιχειρήσει η Άγκυρα να συνάψει με την Αίγυπτο χωρίς όμως μέχρι τώρα να βρει ευήκοα ώτα στο Κάιρο. Παρ' όλα αυτά η συμφωνία Τουρκίας-Λιβύης είναι μια μεγάλη διπλωματική επιτυχία της Άγκυρας και είναι δύσκολο να ανατραπεί καθώς συνάφθηκε με τη διεθνώς αναγνωρισμένη κυβέρνηση της Λιβύης.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Andreas Stergiou and Marika Karagianni, *Does Energy Cause Ethnic War? East Mediterranean and Caspian Sea Natural Gas and Regional Conflicts* (Newcastle upon Tyne – United Kingdom: Cambridge Scholars Publishing, 2019)

Χρήστος Ροζάκης, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση: 2013).

Serdar Güner, "Aegean territorial waters conflict: An evolutionary narrative". *Conflict Management and Peace Science* 21, no. 4 (2010): 297-312.

Rauf Versan, "Some political and legal aspects of hydrocarbon exploration & exploitation in the Eastern Mediterranean", In *Conflict & Prosperity. Geopolitics and energy in the Eastern Mediterranean*, A. Stergiou, K. Ulusoy, M. Blondheim eds. (New York-Jerusalem, Konrad-Adenauer-Stiftung - The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace Hebrew University of Jerusalem in cooperation with Israel Academic Press, 2017), 32-40.

Αγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2015).

Αλέξης Ηρακλείδης, *Εθνικά Θέματα και Εθνοκεντρισμός. Μια κριτική στην Ελληνική εξωτερική πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2019).